

IRÁNYELVEK

Az autista személyek számára nyújtott szociális szolgáltatások autizmuspecifikus feltételrendszerének kialakításához 2026

Autisták Országos Szövetsége

TARTALOM

BEVEZETÉS	3
A CÉLCSOPORT BEMUTATÁSA	4
KÖZÖS SZÜKSÉGLETEK AZ AUTIZMUS SPEKTRUMÁN	6
ALAPELVEK	8
SPECIFIKUS MÓDSZEREK	10
AZ AUTISTA SZEMÉLYEK FOGADÁSÁRA ALKALMAS KÖRNYEZET	12
Az épített környezet és a tárgyi környezet autizmus szempontú adaptációjának elemei	12
Infokommunikációs akadálymentesség	14
Személyi feltételek	15
FELMÉRÉSEK	17
AZ AUTISTA GYERMEKEK/FELNŐTTEK ELLÁTÁSÁBAN EGYÜTTMŰKÖDŐ TEAM	18
Kapcsolattartás a szülőkkel, hozzátartozókkal	18
Az ellátásban együttműködő team – intézményen, szolgáltatáson belül	19
Az ellátásban együttműködő team – intézményen/szolgáltatáson kívül	21
ÁTMENETEK TÁMOGATÁSA	23
Átmenetek mindennapi élethelyzetekben	23
Átmenetek intézményváltáshoz kapcsolódóan	24
KIHÍVÁST JELENTŐ VISELKEDÉSEK MEGELŐZÉSE, KEZELÉSE	27
A kihívást jelentő viselkedések háttere	27
A kihívást jelentő viselkedések objektív leírása, feltérképezése	28
A kihívást jelentő viselkedések befolyásolására leggyakrabban alkalmazott eljárások és technikák	29
A MINŐSÉGI AUTIZMUS SPECIFIKUS ELLÁTÁS KRITÉRIUMRENDSZERE	31
HIVATKOZÁSOK	39
AJÁNLOTT IRODALOM	41
AJÁNLOTT WEBOLDALAK	43

BEVEZETÉS

Jelen dokumentum az autista személyek jogain¹, valamint az autizmus modern, evidenciaalapú² megközelítésén alapszik.

Az irányelv erősen támaszkodik a 2010-ben kidolgozott Majorháló Irányelvre³, megőrizve annak szemléletét, céljait és felépítését, valamint összhangban van az Egészségügyi Minisztérium által 2026-ban kiadott Egészségügyi szakmai irányelvvel – Az Autizmusról/Autizmus spektrum zavarokról. Az autista személyek számára működtetett minőségi szociális szolgáltatás biztosításához a tárgyi feltételek átlagosnál átgondoltabb megtervezése és kialakítása, korszerű szemléletű, rendszerelvű és egyénközpontú szolgáltatásszervezés, és megfelelő létszámú, speciálisan képzett szakember szükséges.

Az irányelv célja, hogy az autista embereket ellátó szociális szolgáltatók számára szakmai-módszertani támogatást nyújtson, és elősegítse az ellátások minőségének fejlesztését. **A módszertani ajánlások valamennyi ellátási típusra és szolgáltatási elemre vonatkoznak, mivel az autizmusspecifikus ellátás közös szakmai-módszertani alapjait foglalják össze.** Az ellátórendszerben autista gyermekek, felnőttek kerülhetnek tiszta profilú, kifejezetten számukra kialakított intézményekbe, vagy vegyes profilú, különböző diagnózisú személyeket ellátó helyekre. A sérülésspecifikus módszertani alapok alkalmazása és az autizmusból fakadó egyéni szükségletek figyelembevétele azonban minden intézménytípusban szükséges.

A dokumentum célja, hogy a döntéshozók, fenntartók, valamint az autista emberek szociális ellátásában résztvevő intézmények és szervezetek megfelelően tájékozódhassanak a sérülés-specifikus szociális szolgáltatások kialakításának követelményrendszeréről annak érdekében, hogy a szolgáltatást igénybe vevő személy jól érezze magát, számára értelmezhető és komfortos körülmények között élje mindennapjait. Az autista emberek önszervezési nehézségei szükségessé tehetik, hogy külső támogatást kapjanak mindennapi életük strukturálásához.

¹ Autizmus Charta ld. www.aosz.hu

² Egészségügyi Minisztérium (2026). *Egészségügyi szakmai irányelv – Az Autizmusról/Autizmus spektrum zavarokról.*

³ Az Autista Majorságok Hálózata által nyújtott szolgáltatások autizmusspecifikus feltételrendszere – IRÁNYELVEK. Letöltés helye: <http://majorhalo.hu/images/iranyelvek.pdf>

A CÉLCSOPORT BEMUTATÁSA

Az autizmus spektrumába tartozó állapotokat a következő fejlődési területek minőségi fejlődési eltérése jellemzi: tartós, minőségi eltérések a szociális kommunikációban és szociális interakcióban, valamint szűk körű repetitív mintázatok a viselkedésben, érdeklődésben, aktivitásban (DSM-5, BNO-11). Az állapotot gyakran jellemzik szokatlan szenzoros reakciók, atipikus túl- vagy alulérzékenység bizonyos ingerekre, szenzoros élménykereső viselkedés. (Egészségügyi szakmai irányelv 2026).

„Az autizmus spektrum eseteinek jelentős részében olyan képesség- és viselkedésmintázatok vannak jelen, amelyek a kontextus függvényében kifejezetten adaptívak is lehetnek. Az autizmusból fakadó nehézségek mértéke erősen függ a tárgyi és szociális környezettől. Ilyen értelemben a medikális „terápia”, „kezelés” kifejezések használata sem indokolt, sokkal inkább támogatásról beszélünk, amely nem csupán az autista személyre, hanem környezetére is irányul. Az autizmusbarát, individualizáltan akadálymentesített környezetben valamennyi partner pszichológiai jóllétének és életminőségének javulása biztosítható.” (Egészségügyi Szakmai Irányelv 2026 p. 1811)

A klinikai kép rendkívül változatos, az autizmus súlyossága, a kölcsönös kommunikáció-, a szociális interakció- és a rugalmas viselkedésszervezés területén kívüli viselkedéses jellemzők, az értelmi színvonal, egyéb képességek, erősségek, illetve fogyatékoságok, járulékos állapotok (pl. epilepszia) és a gyermek, felnőtt személyisége, valamint a családi dinamika függvényében. A viselkedéses kép az egyén fejlődésével és az életkortól függően is változik. Az autizmus spektrum zavar életre szóló állapot, mely a várható élettartamot nem befolyásolja (Egészségügyi szakmai irányelv 2026). Halmozottság esetén az autizmus határozza meg a (re)habilitáció alapvető irányát és módszereit.

Bár a fejlődési zavar alapján véve nem befolyásolja a várható élettartamot, a populációban gyakori társuló betegségek, mint például az epilepszia (20-33%) vagy pszichiátriai zavarok, mint például a szorongás, depresszió, ronthatja az életkilátásokat.

Fontos leszögezni, hogy az autizmus diagnosztikus kritériumai között nem szerepelnek a sajnos néha igen drámai önsértő, agresszív vagy destruktív viselkedések, azok alapvetően az egyén és környezet kölcsönhatásában alakulnak ki (Jordan 2007).

A fejlődés mértéke személyenként eltérő, a csaknem tünetmentes, jól kompenzált állapottól a teljes életúton át tartó, speciális támogatás szükségességéig terjedhet. A hosszú távú, életminőséget meghatározó tényezők közül elsősorban nem az állapot súlyossága, hanem az ellátás színvonala a döntő. Egyes felmérések szerint az autista emberek akár 70%-a bentlakásos intézményes ellátásba kerülhet felnőttkorban, de mindenképpen több, mint 72% szorul valamiféle támogatásra, tehát nem válik teljes mértékben önállóvá (Howlin, Magiati 2017). Szintén rendkívül kedvezőtlenek a munkavállalási adatok, az autista felnőttek mintegy 30-40%-a dolgozik csupán (Davis et al 2024).

A komplex (re)habilitációs folyamat célja minden esetben a személy legmagasabb szintű önállóságának elérése, társas beilleszkedésének segítése és képességpotenciáljának maximális kibontakoztatása a jó életminőség elérése érdekében.

Annak érdekében, hogy mindenki a számára megfelelő támogatásban részesülhessen, az autizmus sokszínűségéhez illeszkedően az elérhető támogatások változatos spektrumára van szükség. Egyéni mérlegelést kíván többek között a közösséghez való alkalmazkodás lehetősége, mértéke. Az egyik fontos dimenzió ebből a szempontból a közösséghez való kapcsolódás lehetősége: egyesek könnyen illeszkednek nagyobb létszámú közösséghez is, mások számára viszont igen megterhelő lehet a csoportos helyzetekben való részvétel, ezért esetükben csak fokozatosan, pozitív társas élmények biztosításával érhető el a csoportban való együttműködés kialakítása.

Az egyénre szabott, autizmus-specifikus szolgáltatás biztosítható kifejezetten autizmus ellátására létrehozott intézményekben is, melyek előnye, hogy a speciális intézményben könnyebb megteremteni a sérülésspecifikus személyi és tárgyi feltételeket.

Hangsúlyozzuk a spektrumszemlélet fontosságát: mivel az autizmus spektruma igen széles, az ellátások kialakításakor alapvető szempont a szükségletek változatosságának figyelembevétele az alábbi dimenziók mentén:

- az autizmus súlyossága
- a személyiség
- életkor
- nyelvi és értelmi képességek
- életút
- a környezeti tényezők különbségei.

KÖZÖS SZÜKSÉGLETEK AZ AUTIZMUS SPEKTRUMÁN

A szociális szolgáltatásokat igénybe vevő autista emberek számára meg kell tervezni és biztosítani kell a rendszeres, mindennapi tevékenykedés lehetőségét és feltételeit a személyes érdeklődésnek, életkornak, képességeknek megfelelő, változatos, szervezett napi aktivitásokkal.

Az autizmuspecifikus szolgáltatás szervezés szempontjai speciális feltételek teljesülését teszik szükségessé és csak ezek biztosításával szervezhető minőségi ellátás:

- változatos-, a személyes szükségletekkel összehangolt időtartamú aktivitások (általában fél-egy óra/aktivitás),
- egyéni motivációs rendszer biztosítása,
- térben elkülönülő kiscsoportos (3-5 fő) és egyéni fejlesztő foglalkozások,
- strukturált időkeretben szervezett elfoglaltságok egyéni napirenddel jelezve,
- strukturált terek, funkció szerint elkülönített térrészek,
- életkorhoz és fejlődési szinthez illeszkedő időtöltések (pl. munkavégzés – házi-, ház körüli-, konyhai-, kerti munkák; egyéni és társas szabadidős elfoglaltságok; kézműves tevékenységek; önálló feladatvégzés; mozgásos aktivitások),
- az egyén számára zavaró szenzoros ingerek elleni védelem biztosítása (pl. munkavédelmi fülvédő, napszemüveg, kesztyű),
- mozgásos tevékenységek és üléssel járó aktivitások váltakozásának szervezése a nap folyamán,
- egyéni felmérésen alapuló, tervezett egyéni fejlesztés tevékenységbe ágyazottan (társas készségek-, kommunikáció-, akadémikus készségek-, rugalmasság-, önellátás-, önkiszolgálás, szabadidő területén).

Az autista emberek szükségletei alapvetően azonosak a nem-autista személyekével⁴, vagyis

- Fiziológiai szükségletek (testi, lelki egészség, a szexualitás megélése).
- A biztonság és védelem iránti igény (átlátható életkörülmények; kiszámítható környezet; anyagi biztonság; biztonságos, pihenésre, kapcsolódásra és magánéletre alkalmas otthon; jogi védelem).
- A szeretet és összetartozás érzése, egyenrangú társas kapcsolatok.
- Személyes elismerés, megbecsülés, tisztelet, figyelem, értelmes foglalkozás, elismert munka, megszerzett készségek megtartásának és új ismeretek megszerzésének lehetősége.

A fenti alapigények önálló kielégítésének lehetősége az állapotból fakadóan eltérhet a nem autista emberektől.

⁴ Id. Maslow szükségletpiramis In Atkinson et al.: (1994) Pszichológia. Osiris-Századvég, Budapest. p.402.

A szociális ellátások tervezése, megvalósítása során figyelembe kell venni azokat a közös szükségleteket, melyek eltérő megjelenési módon és mértékben ugyan, de minden autista emberre érvényesek.

Az autista emberek a teljes életút során igényelhetik a szociális ellátások különféle formáit. Az igényelt szolgáltatás formája, mennyisége és intenzitása, az ápolás-gondozás/támogatás-segítés aránya az állapot súlyosságától és az aktuális élethelyzettől függően változhat.⁵

A megfelelő színvonalú szociális ellátás biztosítása érdekében elengedhetetlen feltétel az elegendő létszámú, képzett személyzet folyamatos jelenléte. Az ellátás személyi feltételeit a későbbiekben részletezzük.

Az autizmus spektrum zavarok ajánlott megközelítései komprehenzív, fejlődési-viselkedéses-oktatási és kognitív-viselkedéses megközelítést alkalmazó módszertanok, melyek a felnőttkori ellátás során is alkalmazandók. Fontos, hogy az adott szolgáltatásban alkalmazott kiegészítő terápiák is összhangban legyenek az Egészségügyi Szakmai Irányelvekben foglaltakkal.⁶

Az autista gyerekek és felnőttek számára az életkornak megfelelő intellektuális szint mellett is problémát okozhat az életvezetéssel kapcsolatos készségek alacsony színvonala. Segítséget, támogatást igényelhetnek az *önellátás, önkiszolgálás* területén; a hétköznapi kommunikációhoz, ügyintézéshez szükséges *kapcsolatteremtési* stratégiák kialakításában; a napi rutinoktól eltérő *rugalmas viselkedésszervezés, problémamegoldás* területén.

Az általánosítás, a tanult ismeretek új helyzetben való alkalmazásának gyengesége megnehezíti a mindennapi élethelyzetek rugalmas megoldását, a lehetőségek számbavételét és az optimális döntések meghozatalát. Folyamatos támogatásra van szükségük többek között a jövő tervezésében, a döntéshozatalban, a mindennapi és a hivatali ügyintézések során, a pénzkezelés területén és a közösségi szolgáltatásokhoz való hozzájutásban.

A szociális kapcsolatok minőségi eltérésének markáns jellemzője, hogy az autista személyek számára nehézséget okozhat mások szándékainak felismerése, ami egyfajta „szociális naivitásban” nyilvánul meg. Gyakran nem feltételeznek a kimondott szó mögött rejtett szándékot, ezáltal rendkívül *sérülékenyek és kiszolgáltatottak* érzelmileg, anyagilag, emberi kapcsolataikban, így párkapcsolataikban és szexuálisan is.

Az egyéni megközelítés, a speciális eszközök-módszerek felhasználásával kidolgozott, személyre szabott rehabilitációs program minden autista ember esetében alapvető fontosságú.

⁵ Az eddigi tapasztalatok alapján hosszú távon indokolt lehet az autizmuson belül is differenciálni az Asperger-szindrómával élő; a súlyosan, halmozottan fogyatékos, illetve az értelmileg nem vagy enyhén sérült autizmussal élő személyek ellátását, mivel a közös szükségleteken túl nagyon eltérőek az egyéni igényeik az ápolás-gondozás, illetve támogatás/segítés arányának szempontjából.

⁶ Egészségügyi Minisztérium (2026). *Egészségügyi szakmai irányelv – Az Autizmusról/Autizmus spektrum zavarokról.*

Közös szükségletként jelenik meg az *épített környezet adaptációja*, a biztonsággal kapcsolatos elemek (padlófűtés, keverőcsapos csaptelep stb.⁷) és az *infokommunikációs szempontból akadálymentes környezet*,⁸ melyet a tárgyi környezettel kapcsolatban részletesen kifejtünk.

ALAPELVEK

Az Irányelv célja, hogy összegezze azokat a szakmai kritériumokat, melyek ahhoz szükségesek, hogy az autista emberek számára nyújtott szolgáltatásokat a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007. évi XCII. törvény (továbbiakban: ENSZ Egyezmény), továbbá a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (továbbiakban: Fot.) rendelkezéseivel összhangban szervezzék meg, s azonos minőségben, a lehető legmagasabb színvonalon nyújtsák.

E cél elérése érdekében a jelen Irányelvben az alábbi, az autista embereket, mint fogyatékos személyeket megillető alapvető jogokat kívánják hangsúlyozni és szolgáltatásaik megszervezése során ezeket, mint alapelveket is szem előtt tartani:

- a veleszületett emberi méltóság, az egyéni autonómia tiszteletben tartása, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét;
- a személyi szabadsághoz, biztonsághoz és élethez, testi épséghez, egészséghez való jog biztosítása;
- a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség és az esélyegyenlőség biztosítása;
- a teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás elősegítése;
- a hozzáférhetőség, akadálymentesség (különösen az infokommunikációs akadálymentesség) biztosítása az egyetemes tervezés elvének figyelembevételével;
- az ésszerű alkalmazkodás biztosítása;
- a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazásától való tartózkodás;
- az élethosszig tartó tanuláshoz és a rehabilitációhoz való jogok biztosítása;
- a képességekhez mérten a munkavállaláshoz és foglalkoztatáshoz való jog biztosítása;
- a kulturális életben, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvétel biztosítása.

Az *Irányelv* a jogszabályokban foglaltakhoz képest olyan kiegészítéseket, értelmezéseket tartalmaz, amelyek feltétlenül szükségesek az autista személyek megfelelő színvonalú támogatásához.

Egyéni képesség- és igényfelmérés

⁷ lásd például Beaver, C.: Designing environment for children and adults with ASD. <http://www.autism.org.uk/working-with/creating-autism-friendly-spaces.aspx> utolsó letöltés: 2010. november 2.

⁸ Pandura A. szerk.: Segédlet a közszolgáltatások egyenlő esélyű hozzáféréseinek megtervezéséhez című dokumentum 1.8 pontja: Szolgáltatásszervezés autisták szempontjából. FSZK, 2009.

A közös szükségletek minden autista személyre vonatkoznak, de a spektrumjellegből fakadóan ezek a szükségletek egyénenként eltérő módon és mértékben nyilvánulnak meg. A szolgáltatások tervezésekor minden esetben az egyéni szükségletek és igények kielégítését kell célként kitűzni, melynek első lépése ezek felmérése.

Az igényfelmérés már a kidolgozandó előgondozási protokoll részét kell, hogy képezze.

Komplex rehabilitáció

A komplex rehabilitáció az egyéni képesség- és igényfelmérésen alapszik.

Az ellátás során biztosítandó komplex rehabilitáció elemei:

- a munkarehabilitáció (felkészítés a foglalkoztatásra);
- a foglalkozási rehabilitáció (munkába állás);
- mentálhigiénés rehabilitáció a pszichés jóllét biztosítása érdekében (ezen belül a párkapcsolat és sexualitás megfelelő módon és keretek között való megélésének segítése, rekreációs lehetőségek, szabadidő tartalmas eltöltése);
- egészségügyi rehabilitáció;
- képzési rehabilitáció az élethosszig tartó tanulás és az elsajátított készségek szinten tartása érdekében;
- szociális-jogi rehabilitáció az anyagi juttatások biztosítása, az akadálymentes környezet, az érdekképviselő biztosítása érdekében.

Legmagasabb szintű önállóság

Mivel a (re)habilitációs folyamat célja a személy képességei által lehetséges legmagasabb szintű önállóság elérése, alapelvünk, hogy törekedni kell a személyes, fizikai segítségnyújtás minimálisra csökkentésére, illetve azt az önállóságot jobban elősegítő vizuális támogatással kiváltani (pl. egyénre szabottan alkalmazott napirendek, folyamatábrák, augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök).

Élethosszig tartó tanulás

A kialakult készségek folyamatos szinten tartása alapfeladat, azok gyakorlását be kell építeni a mindennapi élet rutinjába. Ugyanakkor az élethosszig tartó tanulás elvének megfelelően folyamatosan törekedni kell új, a gyakorlatba beépíthető készségek kialakítására.

Társadalmi integrációra való törekvés

A szociális ellátást nyújtó intézménynek szervesen kell illeszkednie az adott társadalmi környezetbe. Fontos az adott település önkormányzatával kialakított együttműködés, a mikrotársadalmi közeg (falubeliek, szomszédok, szolgáltatók, munkatársak) tudásformálására, a „természetes segítők” hálózatának minél szélesebb körű kialakítása.

Az új, kialakítandó készségek tervezésekor (is) elengedhetetlen a családdal való együttműködés, kéréseik, igényeik figyelembevétele.

Célszerű olyan új készségek kialakítása, melyek a szűkebb társadalmi környezetbe való beilleszkedést segítik, előmozdítják a közösségi szolgáltatásokhoz való hozzájutás lehetőségét. Néhány példa: a közlekedés, a tájékozódás tanítása, a pénzkezeléssel való megismerkedés, a köszönés és annak fogadása, tisztálkodás, személyes higiénia, munkakészségek, sporttevékenységek.

A kompetencia és önállóság növelése hozzájárulhat az autista emberek megfelelő életminőségéhez, a jóllét, a jelentésteli és tevékeny mindennapok, a boldogság eléréséhez.

SPECIFIKUS MÓDSZEREK

Az autizmus területén alkalmazott támogatási és fejlesztési módszerek sikerességének kulcsa az *egyéni motivációs bázis* kialakítása, mely minden tanítási, fejlesztési, munkavégzési és viselkedésterápiás megközelítés alapja.⁹

Az alábbi módszertani eljárásokat valamennyi intézményi környezetben és minden életkori szakaszban biztosítani szükséges, függetlenül az életkortól, súlyosságtól, illetve attól, hogy integrált vagy speciális ellátásról van-e szó.

- Komprehenzív, fejlődési-viselkedéses-oktatási és kognitív-viselkedéses megközelítést alkalmazó módszertanok egyénre szabott alkalmazása.
- Egyénre szabott vizuális támogatás és strukturált, kiszámítható környezet biztosítása, melynek egyik alapja az események időbeliségének és helyének látható, az egyén számára jól érthető megjelenítése (pl. strukturált, világos funkciójú terek kialakítása, különböző szintű napirendek, vizuális órák, vagy egyéb időjelzők, a tevékenységszervezéshez szükséges vizuális foratókönyvek).
- A szakemberek, segítők kommunikációjának adaptálása az autizmushoz és a személy megértéséhez. Ennek alapjai: konkrét, rövid, közérthető beszédstílus, a képes beszéd, ironia kerülése, a szó szerinti értelmezés lehetősége miatt egyértelmű és pontos megfogalmazás, a beszéd kiegészítése vizuális információkkal az egyén megértéséhez illeszkedően: fontos, hogy amennyiben a személy jól ért és preferál valamely kommunikációs módot, a számára szóló üzeneteket is közvetítsük ezen a csatornán, tehát az élő nyelvet egészítsük ki/helyettesítsük gesztusokkal, tárgyakkal, képekkel, írott nyelvvel.
- Augmentatív és alternatív kommunikáció egyénre szabott biztosítása: a meglévő kommunikációs repertoár kiegészítése, bővítése azokkal az augmentatív és alternatív kommunikációs eszközökkel, melyek leginkább illeszkednek a gyermek/felnőtt megértéséhez, spontán kezdeményezéseihez. A teljes kommunikációs folyamat láthatóvá tétele, mely során és az egyén kommunikációs jelzései (pl. gesztusok, tárgyak, képek, írott nyelv) bárki számára érthetővé válnak.
- Autizmus-specifikus módszerek, eszközök egyénre szabott alkalmazása a szociális-kommunikációs készségek fejlesztésében (pl.: Szociális készségfejlesztő csoport, videómodell, Szociális történetek, Én-könyv, Napló).
- A zavaró szenzoros ingerekkel szembeni egyénre szabott védelem (pl. csendes, ingerszegény pihenőhely, fülvédők, megfelelő, nem zavaró fényforrás stb.).

⁹ Clements, J., Zarkowska, E. (2007) Viselkedésproblémák és autizmus spektrum zavarok. Kapocs. Budapest

- Egyénre szabottan biztosítandó az ingerkereső viselkedésekből fakadó és az egyéb okokra visszavezethető balesetek megelőzése, a fizikai biztonság garantálása (szükség lehet pl. az üvegfelületek törés-biztos kialakítására, a nem ehető anyagok gondos elzárására, szenzoros élményeket nyújtó, biztonságos eszközökre).
- Együttműködés a partnerekkel: szoros kapcsolatokra van szükség az autista gyermek/felnőtt életútja során mindazok között, akik valamilyen szempontból részesei annak. Ez teszi lehetővé a támogatási program töretlenségét, a támogatás folyamatosságát.

A hatékony és sikeres támogatás egyik elengedhetetlen feltétele, hogy létszámban és képzettségben megfelelő személyzettel rendelkezzen az intézmény.

(Mesibov, G. B. - Shea, V. - Schopler, E.: 2008., Ősziné szerk. 2024)

AZ AUTISTA SZEMÉLYEK FOGADÁSÁRA ALKALMAS KÖRNYEZET

Az épített környezet és a tárgyi környezet autizmus szempontú adaptációjának elemei

A lakhatásban saját bejáratú egyágyas lakószobák preferenciája.

Biztonsági elemek: veszélyes területek, eszközök és anyagok elzárása; kívülről is nyitható ajtók; törésbiztos üvegfelületek; kívülről szabályozható gépészeti megoldások (fűtés, meleg víz); éles sarkok kiküszöbölése (radiátor, párkány, bútorok stb.); füstjelző, biztonsági webkamera rendszer a közös helyiségekben (személyiségi jogok tiszteletben tartása mellett).

Egyfunkciós helyiségek kialakítása: zajos és csendes nappali, látogatói szoba, munkaterület és lakókörnyezet világos szétválasztása, irodák és személyzeti helyiségek szeparálása, rekreációs helyiség biztosítása, szenzoros szoba.

Tágas helyiségek, átlagosnál szélesebb közlekedő folyosók.

A helyiségek legyenek alkalmasak funkciójuk megtanítására is.

Az egyéni lakrészekben a környezet kialakítása választott, az ott lakó vagy ott pihenő személyhez közel álló, saját bútorokkal, berendezési tárgyakkal történjen, az állandóság igényének kielégítésével.

Az épületen kívüli funkciók is különüljenek el térben: munka, aktív szabadidő, sportolás, pihenés.

A szenzoros ingerfeldolgozás sajátosságainak figyelembevétele:

- erős hanghatások csökkentése szigeteléssel, szőnyegekkel,
- vizuális túlingerlés elkerülése: minta nélküli padlók, falak, burkolatok; erős napfény elleni védelem; fokozatszabályozós világítás; anyag- és formaállandóság; a nem funkcionális díszítés mellőzése; pasztellszínek alkalmazása,
- szagok: szellőzés biztosítása – ventiláció, ételszag elszívása stb.,
- hőhatás: padlófűtés a preferált fűtési mód.

Az épület legyen esztétikus, otthonos, kerülje a túldíszítettséget. Ajánlott meleg, barátságos, pasztellszínek kontrasztos használata a tájékozódás segítése érdekében. A vízszintes és függőleges felületek, a berendezési tárgyak, fogantyúk elkülönülő, ám egymással harmonizáló színválasztása vizuális támpontot jelent a szolgáltatást igénybe vevő személyek számára.

Fontos, hogy mindennek meglegyen a térben jól elkülönülő helye és az előre bejósolt ideje, ellátottaink kiegyensúlyozottságának és biztonságérzetének erősítése érdekében.

Az épület téri struktúrája alkalmazkodjon az autista személyek igényeihez: világos, átlátható, nagy terek, a funkciók szerinti használat legyen jól áttekinthető. Minden tevékenységnek legyen állandó és a tevékenységekhez mért elegendő nagyságú helyisége.

Az alkalmazott anyagok és szerkezetek legyenek biztonságosak, jó minőségűek, időtállóak, átlagosnál nagyobb igénybevételre tervezettek: fémtokos ajtó szerkezet, törésálló üvegezés, kopás- és kitörésmentes padlózat, fa/fém ergonomikus bútorzat erős, stabil, rögzített, lekerekített kialakítással, keverőcsapok, kerülendő a műanyag szifonok, pozdorja bútorok. A berendezés legyen meleg hatású, meleg színű és kerüljük a kiálló, éles szögleteket. A bútorzat legyen körüljárható, szellős elrendezésű. A funkciónak (munka, oktatás, szabadidő, pihenés stb.) megfelelő méretű tároló helyek, szekrények

kialakítása szükséges úgy, hogy mindennek meglegyen az állandó helye, amely biztonságot ad a mindennapokban.

A „menekülési útvonalak” legyenek szabadok, ami az egyes frusztráló helyzetekben a konfliktusmegelőzés biztosítéka. A funkciók illeszkedjenek az autista személyek szükségleteihez: elégítsék ki a lakhatás, a nappali ellátás, a felnőttképzés speciális feltételeit és a foglalkoztatási szakmai programban meghatározott TEÁOR-szám szerinti tevékenységek tárgyi szükségleteit. A foglalkoztatás munkaeszközeit szükség esetén adaptálni kell.

A közösségi helyiségek mérete az előírt minimumnál nagyobb legyen (min. 20 m²), hogy mindenkinek megfelelő szabad tere lehessen. Helyszűke miatt senki személyes terébe ne kerüljön más személy.

A konyha legyen átlagos felszereltségű, biztonságosan használható, könnyen áttekinthető, mindennek legyen meg az állandó helye, adjon lehetőséget a segítő szakember támogató közreműködésére. Az étkezéshez egyszerű, de jó minőségű, szükség esetén speciális táányérok (törhetetlen anyagú, felhajló peremű), poharak és evőeszközök (pl. görbített kanál) szükségesek.

Egy közösségben az egyéni szükségletek figyelembevételével 1-4-8, maximum 12 fős közösségek/csoportok kialakítása ajánlott.

Bentlakás esetén egy- legfeljebb kétágyas lakóblokkok kialakítása javasolt, minden lakóblokkhoz külön fürdőszobával.

A mosdó, WC olyan méretű és kialakítású legyen, hogy szükség szerint biztosítson lehetőséget a segítő szakember támogató közreműködésére. A felületek legyenek könnyen tisztíthatók és a vizesblokkokban fertőtleníthetők. A megszokott zuhanyfülkés megoldások mellett szükséges kádas fürdőszobát kialakítani, melyet az autista emberek sokszor jobban kedvelnek, mint a – sok esetben a taktilis érzékenységgel bírók számára bántó – zuhanyozást. A csapok vezetőkei legyenek egyenként szűkíthetők (vízmennyiség csökken), a csapokat vízsóróval (víznyomás nő) indokolt ellátni a túlzott vízfogyasztások miatt. A melegvíz-ellátásnál, a fűtéstervezésnél a biztonság és a szakaszos ellátás szempontjait kell figyelembe venni (két kazán, két melegvíz-termelő egység).

A személyes külső kapcsolattartás feltételeit is biztosítani kell. A látogatók fogadására a vendégszoba alkalmas, de más, a szakmai programban rögzített célok szerinti megoldás is lehetséges.

Az autizmussal élő személyek számára szolgáltatást nyújtó épületek kialakításánál lehetőséget kell biztosítani az autizmus szempontú infokommunikációs akadálymentességet megalapozó speciális eszközök megfelelő, jól látható, könnyen kezelhető, biztonságos elhelyezésére:

- téri és időbeli tájékozódást segítő vizuális információhordozók (például: hetirend, napirend, folyamatábrák, eligazodást segítő piktogramok, speciális időmérő eszközök, akár papíralapú, akár digitális változatban),
- dokumentumok könnyen érthető változatai.

A közösségi terekben elhelyezésre kerülő vizuális támogató eszközrendszer kialakításához, az egyéni szükségletek alapján megtervezett segédeszközök elkészítéséhez megfelelő informatikai háttér, lamináló gépek, irodaszerek, autizmusban képzett és informatikai jártassággal rendelkező szakemberek szükségesek.

Infokommunikációs akadálymentesség

A vizuális segítségnyújtás a megértést, a könnyű eligazodást, ezáltal a biztonságérzetet szolgálja, ami különösen fontos az autista személyek számára, valamint nagymértékben támogatja az önállóságot és rugalmasságot. A vizuális segítségeket egyénenként, felmérés alapján szükséges kialakítani. A vizuális támogató eszközök olyan szimbólum szinten közvetítik az információkat, amilyen szinten az illető személy biztonsággal megérti azokat. Egy támogató eszköz lehet pl. tárgyas, fotós, rajzos, piktogramos, szóképes vagy írott, az autista személy egyéni szimbólumszintértés felmérésével összhangban.

A helyiségek ajtaján felirat, kép vagy tárgy is jelzi a funkciót. A helyiség falán, az adott térben folytatható tevékenységeket jelezhetjük hívóképekkel. Ezek alá kerülnek a napirendi kártyák. Az eszközök helyét mind a saját, mind a közös terek tároló bútorain képek jelzik. Egyénre szabott vizuális algoritmusok (pl. folyamatábrák), látványból érthető, vizuálisan szervezett eszközök segítenek a tevékenységek önálló kivitelezésében. Az egyén a képességszintjének megfelelően összeállított strukturált feladatokat, munkaszervezés és munkarend biztosítása mellett lesz képes önállóan és sikeresen végrehajtani.

A belső és külső terekben különböző információforrások biztosítása szükséges az autista személyeknek az előre látható tevékenységekről, eseményekről: havi eseménynaptár, heti rendi tábla, személyre szóló napirend. Mindezek egyénre szabott vizuális (pl. tárgyas, fotós, piktogramos vagy írott) megsegítéssel szolgálják a megfelelő információhoz jutást, támogatva a tevékenységváltást és az önálló életvitelt. A mennyiségi ismeretek alkalmazását szintén különböző vizuális (mennyiség hossz, űr, tömeg, pénz) eszközök használata segítse.

A beláthatóságot, bejósolhatóságot és a változatos, önálló és produktív tevékenykedést segíti, ha a személy érti az egyes tevékenységek időtartamát, elejét és végét. Ezért különösen fontos, hogy az időtartást napirendek, vizuális órák vagy egyéb időjelzők alkalmazása erősítse. A helyiségekbe szerelhető, központi egységgel ellátott hívórendszer alkalmazásával is az időtartást lehet támogatni.

Az önállóságot lehet erősíteni a GPS-es telefonnal, amellyel a pánikgomb megnyomásával azonnali segítséget kérhet az autista személy, a műholdas követővel pedig meghatározhatja a segítő a pánikhelyzet pontos helyszínét.

A tevékenységszervezés támogatása mellett vizuális stratégiák alkalmazandók az adaptív viselkedés és társas együttműködés támogatására, pl. viselkedési szabályok, szociális körök, szociális történetek, viselkedéses forgatókönyvek, videómodellek.

Az autista személyek kifejező kommunikációját segíti a különböző, egyénre szabott augmentatív és alternatív kommunikációs rendszerek alkalmazása.

Személyi feltételek

A minőségi szociális szolgáltatás elengedhetetlen feltétele, hogy megfelelő létszámú és képesítésű személyzettel rendelkezzen az intézmény. A szociális ellátást igénybe vevő autista személyek jellemzően magasabb támogatási szükségletű egyének. Az egyéni képességeknek megfelelő sérülésspecifikus ellátásuk magasabb szakmai, segítői létszám biztosítása mellett valósítható meg, gyógypedagógusok irányításával. Ugyanakkor a magasabb szakmai létszám önmagában nem elégséges. Fontos, hogy a szakemberek birtokában legyenek korszerű autizmus ismereteknek, s azokat hatékonyan alkalmazzák mindennapi tevékenységükben.

Minden intézmény figyelembe kell, hogy vegye a vonatkozó jogszabályban (1/2000. (I.7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről 2. és 3. számú melléklete) előírt szakmai létszámnormákat és az adott munkakörök betöltéséhez szükséges képesítési minimum előírásokat. Az intézmény azonban azon felül is foglalkoztathat munkatársakat a szakmai szempontból szükségesnek és fontosnak tartott státuszokban. Szükséges az egyénenkénti tényleges személyi szükségletek megállapítása, ehhez kell igazítani a munkatársak számát egy-egy szolgáltatónál.

A minőségi autizmus-specifikus ellátáshoz szükséges szakember létszámot meghatározó tényezők:

- A környezet és a biztosított tevékenységek szervezetségi szintje:
jól szervezett szolgáltatás kisebb szakember létszám mellett is sikeresen működhet.
- A szakemberek autizmus-specifikus képzettségének szintje:
Az autizmushoz kapcsolódó korszerű szakmai információk és gyakorlati tudás birtokában kisebb létszámú személyzet is képes megelőzni a stresszt és egyénre szabottan megszervezni a mindennapi tevékenységeket.
- Az igénybe vevő személyek autizmusban való érintettségének mértéke, önállósági szintje:
A magasabb gondozási szükségletű egyének számára nyújtott ellátás nagyobb arányú szakember létszámot kíván, míg az alacsonyabb gondozási szükségletű személyek esetében több csoportos aktivitás szervezhető kevesebb támogató szakember jelenléte mellett.

A nemzetközi és hazai gyakorlatból ismert adatok alapján a minőségi autizmus ellátásban az intézményvezető foglalkoztatásán túl 2:1 arányú kliens: szakember létszám mellett szervezhető biztonságosan a szolgáltatás. Az optimális szakmai létszám minden napközbeni műszakban 6 fő kliensre vetítve 1 fő felsőfokú végzettségű autizmus szaktudással rendelkező szakember és további 2 fő a munkaköre betöltéséhez szükséges szakképzettséggel és autizmus ismerettel rendelkező munkatárs.

A magasabb gondozási igényű, súlyosabban érintett célcsoport esetén a kliens:szakember arány 1:1, folyamatos, 24 órás ellátás esetén 1:2 lehet.

A biztosított szakember létszámot az igénybe vevő személyek életútja során tapasztalt legmagasabb ellátási szükséglete alapozza meg: például, ha az igénybe vevő személy esetén volt már olyan időszak, amikor 1:1 arányban állandó támogató szakember jelenléte volt szükséges, akkor ezt kell alapul vennünk a számára nyújtott szolgáltatás szervezésénél.

A humánerőforrással való gazdálkodás fontos szempontjaként jelenik meg a rendelkezésre álló munkaerő racionális kihasználása.

Az autista személyek (re)habilitációjának első számú célja a személy képesség potenciáljának megfelelő, minél magasabb szintű önállóság elérése. Ez egyben azt is jelenti, hogy az önállóság magasabb szintjét elérő személy gondozási-ápolási igényei csökkennek, a személyzet részéről erre fordított energiákat magasabb minőségű – támogató/segítő – irányban lehet felhasználni.

Az egyes szolgáltatások megtervezésénél a fenntartó és a szakmai vezető figyelemmel kíséri a szükséges (minimális-optimális) szakember – kliens arányt. A jogszabály által előírt minimális szakmai létszám teljesítésén felül törekedni kell arra, hogy az adott szolgáltatást igénybe vevő autista személyek speciális ellátási-, fejlesztési-, foglalkoztatási igényeihez igazítva biztosítsák a segítők létszámát.

FELMÉRÉSEK

Az autizmus-specifikus ellátás alapja az egyénre szabott felmérés és tervezés.

A felmérések általános céljai:

- Az eredmények birtokában úgy alakítsuk ki az autista gyermek/felnőtt fizikai és személyi környezetét, hogy a lehető legalacsonyabb stressz-szint mellett kezdődhessen el támogatása.
- Az egyes területeken mutatott készségek és viselkedések a további fejlesztési célok és feladatok kijelöléséhez szolgáljanak alapul.

Mivel az egyes intézménytípusokra a vonatkozó jogszabályokban meghatározott felmérések nem feltétlenül térnek ki az autizmusban kulcsfontosságú területekre, azokat ki kell egészíteni sérülésspecifikus felmérésekkel a minőségi ellátás biztosítása érdekében.

Az egyéni igények és szükségletek meghatározásához rendelkezésre álló formális és informális felmérések eszköztárából optimális esetben autizmusban képzett szakember választja ki az adott életkorban és fejlődési szinten alkalmazható sztenderd és/vagy informális felméréseket, mérlegelve azt is, hogy milyen céllal készül a felmérés (pl. családi otthonból a lakhatásba való átmenet tervezéséhez, kommunikációs eszköz kiválasztásához, munkavállaláshoz, kihívást jelentő viselkedés feltérképezéséhez stb.).

A szociális intézményrendszerben már ellátott kliensek esetében felmerülhet annak a kérdése is, hogy a viselkedési jellemzők mögött állhat-e az autizmus diagnózisa. Ezekben az esetekben indokolt lehet autizmusra irányuló szűrővizsgálatot végezni, melynek pozitív eredménye esetén indokolt a diagnosztikus kivizsgálás.

Az autizmus-specifikus felmérés területei

- funkcionális kommunikáció: kommunikációértés és használat
- szociális interakciók, érzelmi reakciók
- önállóság, önkiszolgálás
- viselkedésszervezés (szabadidőben és más strukturálatlan helyzetekben is)
- intellektuális és akadémikus készségek
- mozgás (nagy- és finommotorika)
- szimbólumértés szintje
- szenzoros reakciók, érzékenység
- motiváció
- munkakészségek és munkaviselkedés
- rugalmasság és alkalmazkodás a változásokhoz
- kognitív készségek
- kihívást jelentő viselkedések.

A fenti területek egyaránt vizsgálhatók sztenderd felmérésekkel és informális felmérésekkel. A felmérések irányulhatnak egy adott terület, vagy a személy teljes profiljának feltérképezésére. (Havasi, Őszi 2015)

AZ AUTISTA GYERMEKEK/FELNŐTTEK ELLÁTÁSÁBAN EGYÜTTMŰKÖDŐ TEAM

Az autista személyek eredményes támogatásához, foglalkoztatásához, ellátásához és fejlesztéséhez elengedhetetlen a folyamatban szerepet vállaló szakemberek, segítők és hozzátartozók együttműködése. Fontos, hogy helyzetüktől és feladatuktól függően valamennyien jártasak legyenek az autizmus-specifikus ellátás alapvető módszertanában.

Kapcsolattartás a szülőkkel, hozzátartozókkal

Ahhoz, hogy az autista személy lehető legkiegyensúlyozottabb életet élhessen, feltétlenül szükséges, hogy a támogató környezet tagjai – úgymint, a hozzátartozók, lakóközösségének tagjai, szakemberek, szolgáltatásban résztvevők, törvényes képviselő stb. – együttműködjenek, az autista személy lehető legnagyobb mértékű, partnerkénti bevonásával. Ezen együttműködések megvalósulási színtere lehet például a rövid és hosszú távú célok, valamint a fejlesztési- és foglalkoztatási tervek.

Alapvető, hogy a szülők, hozzátartozók rendszeres tájékoztatást kapjanak és adjanak hozzátartozójukról, közös megegyezéssel történjenek a fejlesztések, és ezekről rendszeresen konzultáljanak a szakemberekkel.

A szociális-kommunikáció sérülése miatt az autista személyek gyakran nem, vagy csak korlátozottan tudják gondolataikat, élményeiket megosztani környezetükkel, ezért különösen fontos az együttműködésben részt vevő személyek közötti rendszeres kommunikáció.

Lehetővé kell tenni, hogy a kliensek és szüleik/támogató környezetük tagjai rendszeres időközönként, strukturált formában, objektíven fejthessék ki véleményüket egymásnak, és információkat kapjanak az igénybe vett szolgáltatással kapcsolatosan.

Ezen konzultációk formái lehetnek:

- egyéni konzultációk,
- szülői értekezletek,
- személyes találkozók,
- telefonos beszélgetések.

Kapcsolattartás egyéb formái:

- postai/elektronikus levelek,
- facebook, messenger stb. csoportok.

Információszerzés színterei:

- információs füzetek,
- weboldal,
- hírlevél,
- közösségi média.

A kapcsolattartás egyik kiemelten fontos témája lehet a mentálhigiéné keretén belül, a szolgáltatónak a támogató környezettel való egyeztetése után, – tiszteletben tartva a kliens és a család világnézeti elkötelezettségét, erkölcsi értékrendjét – lehetővé tenni a szabad vallásgyakorlást.

Meg kell említeni a párkapcsolathoz, szexualitáshoz, nemiség megéléséhez való jog érvényesítését, melynek erkölcsi, világnézeti aspektusait szintén egyeztetni kell a családdal, támogató környezettel, ugyanakkor minden esetben szem előtt kell tartani a kliens jogait és érdekeit és mindent meg kell tenni az autonómia és önrendelkezés támogatásáért.

Az ellátásban együttműködő team – intézményen, szolgáltatáson belül

Az intézményen, szolgáltatásokon belül az ellátásban együttműködő team általában az intézményvezetőből, a terápiás munkatársból, a fejlesztő pedagógusból, esetfelelősből, szociális segítőkől és ápoló-gondozókból áll, de a különböző ellátási formákban további munkakörök is megjelenhetnek, pl.: foglalkoztatás segítő, mentor, takarító, konyhás.

Tágabb értelemben a családok is értelmezhetők a team tagjaként, hisz az intézmények több területen is igénylik az együttműködésüket és az autizmuspecifikus fejlesztés is hatékonyabb, ha az otthon töltött időszakban is folytatódik.

Az autizmussal élő személyek ellátásában közreműködő szakemberek szerepe kulcsfontosságú, ezért:

- Empatikus, elfogadó személyiségű, szociálisan érzékeny, türelmes. Szakmailag igényes, a munkatársaival együttműködő.
- Birtokában van a korszerű autizmuspecifikus ismereteknek és folyamatosan frissíti szakmai tudását, szakmailag kompetens.
- Munkaköre felelősségteljes ellátásához rendelkezik elméleti felkészültséggel és megfelelő gyakorlati tapasztalattal.
- Rendelkezik az autizmussal élő személyekkel, családokkal és a munkatársakkal való együttműködéshez szükséges kommunikációs képességekkel.
- Hatékonyan vesz részt team munkában.

A szociális szolgáltatásban helyt állni a munkatársak számára összetett feladatot jelent (ápolás-gondozás, a kommunikáció és szociális kapcsolatok, az önkiszolgálás és munkakészségek fejlesztése, szabadidős programok szervezése, hivatalos ügyek intézésében stb.), mely a speciális terület elvárásaival tovább bővül. A feladat komplexitása hangsúlyozottan jelentkezik az ellátásban együttműködő team munkájában.

A hatékony team munkáját meghatározó kritériumok:

- A szociális szolgáltatásért felelős munkatársi közösség, szakmai team elkötelezett az autizmussal élő személyek jogainak védelme és érvényesítése mellett. Tudásával és szakmai eszköztárával hozzájárul, hogy a szolgáltatást igénybe vevő személyek az autizmusból eredő nehézségeik

ellenére és a lehetőségeikhez képest boldog, teljes életet élhessenek. A szakemberek közötti együttműködés közös céljaik megvalósítását szolgálja.

- A szolgáltatás vezetője a munkatársak kiválasztását és a felvétel folyamatát körültekintően szervezi meg. Gondoskodik az új szakemberek elméleti és gyakorlati bevezető képzéséről, az alapvető autizmus-specifikus ismeretek elsajátításáról. Biztosítja az autizmussal élő személyekkel és munkatársakkal való kölcsönös ismerkedés lehetőségét, a gondozás-ápolás, fejlesztés, foglalkoztatás tevékenységelemeinek megfigyelését.
- Az ellátás összetettsége miatt mentor szakember kijelölése szükséges, aki megteremti a hospitálás, együtt dolgozás lehetőségét és a megfelelő felkészültség elérését követően leválik. Mindezek után biztonságosan indulhat az önálló munkavégzés.
- A szolgáltatás vezetője a beiskolázásnál azokat a tanfolyamokat, tréningeket részesítse előnyben, mely a szolgáltatást igénybe vevő célcsoport, az autizmussal élő személyek ellátásához szükséges speciális ismeretek, módszerek és gyakorlatok megszerzésében van segítségére a szakembereknek. (pl. Autizmus Alapítvány Budapest, Vadaskert Kórház és Szakambulancia Budapest autizmus-specifikus ismereteket nyújtó képzései.)
- A fenntartó biztosítja a képzés elvégzéséhez szükséges finanszírozási feltételeket, utazási költségeket. A szolgáltatás vezetője megszervezi a képzésben részt vevő munkatárs helyettesítését.
- Az intézményben/szolgáltatásban dolgozó szakemberekből álló team számára – a szakmai alapelvek egységes megközelítése és érvényesülése érdekében – biztosított a szakmai programban és munkatervben meghatározott rendszeres konzultáció és esetmegbeszélés.
- A kiegészítő megelőzése és a szakmai személyiség fejlesztése céljából biztosított az esetmegbeszélés, a szupervízió egyéni vagy csoportos formája.
- Az egyes szociális ellátási formákban az intézményvezetőn, szolgáltatásvezetőn, fejlesztő pedagóguson, esetfelelősen, szociális segítőkön és gondozókon kívül további munkakörök is betöltésre kerülnek (pl. pénzügyi munkatárs, ügyintéző, gépkocsivezető, takarító). Mivel valamennyien kapcsolódnak az autista személyek mindennapjaihoz, elengedhetetlen számukra is a velük való kommunikációhoz és társas helyzetek megoldásához szükséges alapvető szemlélet és ismeretek átadása.

Az autizmus ellátásban különösen hangsúlyos a személyzet egységes, közös szakmai alapokon nyugvó támogató hozzáállása az igénybe vevő személyekhez, aminek elérése és fenntartása folyamatos egyeztetést, információ áramoltatást igényel a munkatársak között.

A team megbeszéléseinek formái, rendszeressége:

- rövid egyeztetések napi szinten 1-2 alkalommal a kliensek aznapi állapotáról (nem a kliens jelenlétében), aktuális tudnivalókról,
- a munkatársak közötti akadálymentes információáramlás biztosítása érdekében vezetnek eseménynaplót, amelyben a munkatársak leírják a kliensek aktuális állapotát, a mindenki számára

hasznos tudnivalókat, aktuális kéréseket, megfigyeléseket, észrevételeket, feladatokat, tapasztalatokat,

- heti megbeszélések a szakmai vezető munkatársak irányításával minden szakmai munkatárs részvételével a szolgáltatás nyújtás kérdéseiről, munkaszervezési feladatokról, egy-egy igénybevevőhöz kapcsolódó esetről, – fejlesztési elképzelésről, aktualitásokról, az előző heti munka értékeléséről, célokról, feladatokról a következő időszakra,
- heti vezetői értekezletek a szakmai vezető team tagjainak közreműködésével szolgáltatásszervezési, módszertani kérdésekről, aktualitásokról, következő programok/események előkészítéséről,
- évente 1-2 alkalommal munkaértekezlet a szolgáltatást vezető szakmai team és fenntartó képviselői körében az elmúlt időszak munkájának értékeléséről, a következő időszak előkészítéséről.

Az ellátásban együttműködő team – intézményen/ szolgáltatáson kívül

Az ellátásban együttműködő team intézményen/szolgáltatáson kívüli szereplői is hozzájárulnak az autizmussal élő személyek életminőségének javításához. A fejlesztés iránymutató céljait és feladatait szem előtt tartva végzik tevékenységüket, ezért fontos, hogy ők is minden szükséges információ birtokában legyenek. Rendelkeznak a megfelelő elméleti felkészültséggel és az autizmus ellátásban szerzett gyakorlati tapasztalatokkal. A fejlesztés folyamatossága és a biztonságérzet megteremtése érdekében hangsúlyt fektetnek az átmenetek támogatására.

Az intézményen kívül az ellátásban együttműködő team a terápiás szakemberekből (pl. gyógytornász, művészetterapeuta), az egészségügyi szakemberekből (házi orvos, pszichiáter szakorvos) és az önkéntes segítők közül állhat. Gyermekes esetén az oktatási intézmény pedagógusaival, felnőttek esetén pedig a szociális ellátás és/vagy a foglalkoztatást biztosító munkahely segítőkkel is szoros kapcsolattartásra van szükség.

- Az autizmussal élő gyermekek és felnőttek komplex ellátása érdekében – részmunkaidős vagy megbízási jogviszonyban – terápiás szakembereket alkalmaz a szolgáltató (pl. klinikai szakpszichológus, gyógypedagógus, gyógytornász, mozgásterapeuta, művészetterapeuta). A szakemberek fejlesztő munkájukat a szakmai programmal összhangban, az egyéni fejlesztési tervekben meghatározott célok mentén végzik. Szakterületük mellett ismerik az autizmus spektrum zavar legfőbb ismérveit, az alkalmazott módszereket és eszközöket. Rendszeresen konzultálnak az egyéni fejlesztésért felelős szakemberrel.
- Az egészségügyi ellátás részeként házi orvos, pszichiáter szakorvos is kapcsolódhat a team munkájához. A szükséges vizsgálatok és beavatkozások zökkenőmentes elvégzése érdekében fontos, hogy az orvosok igényeljék és elfogadják az autizmussal élő személyt közvetlenül ismerő és segítő személy támogatását, közreműködését, használják a rendelkezésükre bocsátott

információkat és ők is segítsenek a felkészítésben fotókkal, a vizsgálatok folyamatának közlésével.

- A munkaerő racionális kihasználása, az integráció és a kortársakkal való kapcsolatok kiépítése érdekében a szolgáltató nyitott az önkéntes segítők bevonására. Biztosítja felkészítésüket a közös munkára.
- A szülőkkel való partnerkapcsolat kiépítése szolgálja a fejlesztő munka kiteljesítését, melynek keretében közösen határozzák meg az együttműködési pontokat, színtereket a közös célok megvalósításához.

ÁTMENETEK TÁMOGATÁSA

Átmenetek támogatásáról több értelemben is beszélhetünk.

Egyrészt a mindennapi élethelyzetekben adódó tevékenységváltások, a tárgyi és személyi környezetek változása, az elvárások változása, másrészt az életkor előrehaladásából adódó változások folyamán bekövetkező intézményváltások, illetve szolgáltatások igénybevétele kapcsán. Minden esetben és életterületen nélkülözhetetlen az autizmus területén jártas szakemberek segítsége.

Az autista gyermekek és felnőttek számára az autizmus jellemzői miatt extrém stresszhelyzetet jelenthet az egyes helyzetek közötti átmenetekhez, változásokhoz való alkalmazkodás abban az esetben is, ha már többször átélt hasonló élethelyzeteket. Fontos, hogy a szakemberek tudatában legyenek ennek és hathatós segítséget nyújtsanak az átmenetek során. Az autizmusspecifikus ellátás szempontjából tervezendő és egyéni támogatási szükségletet generáló folyamatként értelmezzük:

- az egyes életszakaszok közötti átmenet (gyermekkorból kamaszkorba, a kamaszkorból felnőttkorba, felnőttkorból időskorba),
- a különböző környezetek közötti átmenetet (tanulás, munka és lakhatás változása,),
- az egyes színterek közötti átmenetet (otthonról a munkahelyre, otthonról szociális intézménybe, támogatott lakhatásból a munkahelyre),
- valamint a társas környezet változásait, pl.: család, kortárs csoport, munkatársi közösség.

A neurotipikus személyek számára mindennapos élethelyzetek az autista személyek esetében leküzdhetetlen akadályokként jelentkezhetnek. Stresszhelyzetet eredményezhet többek között:

- ha az autista személy számára nem egyértelmű, hogy mi fog történni az adott helyzetben,
- ha nem tudja, hogy mik az elvárások vele szemben,
- ha túl sok a feldolgozandó inger és információ,
- az ismerős rutinok megtörése,
- bejósolhatatlan események bekövetkezése,
- a strukturálatlan idő,
- a várakozással való megküzdés,
- a választás nehézsége (Howlin 2001, Jordan 2007).

Átmenetek mindennapi élethelyzetekben

A mindennapokban számtalan olyan helyzet adódhat az autista gyermek és felnőtt életében, amikor változhat a tevékenység, a környezet, vagy a segítő személye. A gyermekvédelmi és szociális ellátó rendszer szolgáltatásait igénybe véve ezek a következők lehetnek:

- megérkezés a családból az óvodába, iskolába, nappali intézménybe, bentlakásos intézménybe, munkahelyre,
- megérkezés a bentlakást biztosító szociális intézményből/szolgáltatásból a családhoz,
- támogató szolgálat igénybevétele az utazáshoz,
- lakóhelyről az oktatás-fejlesztés, vagy foglalkoztatás színhelyére jutni,
- intézményen belül tevékenység és segítő váltása esetén,
- egészségügyi szolgáltatás igénybevétele,
- külső helyszínen zajló szabadidős elfoglaltság alkalmával,
- hivatalos ügyek intézése kapcsán,
- nappali intézményből történő hazautazáskor,
- támogatott lakhatáshoz kapcsolódó szolgáltatási gyűrű/nappali ellátás, foglalkoztatás helyszíne, képzés, egészségügy, kultúra, sport, szabadidő/igénybevétele, napi többszöri transzfer.

Hogyan nyújthatunk segítséget az autista személyeknek a napi élethelyzetekben adódó átmenetekben?

A folyamatossággal, rendszerességgel – szokások, rutinok, érzékenység, kommunikáció sajátosságainak figyelembevétele, specifikus eszközök, módszerek alkalmazása – a változások mellett is biztonságot teremthetünk számukra és áthidalhatjuk a nehézségeket.

A bekövetkező változásoknak és azok körülményeinek (pl. jelen lévő személyek, helyszín, időpont, időtartam) az autizmussal élő személy számára érthető, látható formában és előre történő jelzése biztonságot nyújt, felkészülési időt biztosít az eseményre. Egy-egy átmenet előjelzése történhet vizuálisan megjelenített információkkal a napirendben vagy külön a változás megtámogatására készült segédeszközön.

Hasznos, ha az autista személy részére „Információs adatlap” készül: rövid, praktikus információkat hordozó adatsor, mely külső szolgáltatások igénybevétele (egészségügyi ellátás, utazás, hivatalos ügyek intézése) vagy krízishelyzet (sürgős egészségügyi ellátás, váratlan élethelyzet idegen környezetben, viselkedésprobléma idegen környezetben) esetén a szakemberek és a család rendelkezésére áll.

A dokumentum folyamatosan frissül, a személy mindenkori aktuális állapotát tükrözi. Javasolt tartalmi elemek:

- Autizmussal élek...
- Fontos adatok
- Hozzá tartozók elérhetősége
- Nehézséget okoz a számomra
- Megnyugtató a számomra

Átmenetek intézményváltáshoz kapcsolódóan

A felnőttkorba való átlépés jelentős mérföldkő az autista személy és családja életében. Ahhoz, hogy ebben az életszakaszban is folytatódhasson a fejlesztés – a lehető legmagasabb szintű önállóság, a lehető legjobb életminőség, kiteljesedett, boldog felnőtt élet elérése reményében – az érintetteknek meg kell találniuk azt a befogadó intézményt, mely a leoptimálisabb megoldást jelenti a számukra.

A családdal, vagy önállóan élő autista személyek segítségképpen választhatnak nappali ellátási formát. A fokozottabb támogatást, speciális fejlesztést, szükség szerint ápolást-gondozást igénylők számára a bentlakást is biztosító szociális intézmények – lakóotthonok, támogatott lakhatások, (fogyatékosok otthona) – jelenthet megoldást.

A jelentős változásokkal együtt járó élettér váltás még inkább indokolja az átmenetek támogatásának szükségességét. A családtól, otthontól való eltávolodás és a saját felnőtt lét kezdetének időszakában a szakemberek nyújtotta támogatás elengedhetetlen. A sikeres beilleszkedés és elfogadás fontos tényezője a partnerként való együttműködés a hozzátartozókkal és az autista felnőttel.

Ideális esetben legalább egy évvel a váltás várható időpontja előtt javasolt megtervezni az átmenet egyes lépéseit és a kivitelezés módját. Soron kívüli ellátás esetében is törekednie kell a szakembereknek arra, hogy az átmenet nélkülözhetetlen lépései megtörténjenek. Az autista személy számára fontos, hogy biztonságban érezze magát az új környezetben.

Az egyes lépések ütemezését az „Átmenetet Támogató Terv” tartalmazza. Kidolgozásáért és megvalósításáért a támogató környezet és a befogadó intézmény által megbízott egy-egy szakember felel. A befogadó intézmény az autista személyek fejlesztésében, támogatásában jártas, felkészült munkatársat bíz meg a feladattal.

A terv minden esetben a támogató környezettel és az autista személlyel együttműködve készül. A szakemberek gondoskodnak az információátadás megfelelő formájáról (kommunikáció vizuális támogatása, könnyen érthető, egyszerűsített dokumentumok, Énkönyvek, intézményt bemutató fotók, videók, választó tábla, az egyén kommunikációs eszköze...) és segítséget nyújtanak a megértésben.

Az autista személy családja, támogató környezete és a személyt aktuálisan ellátó/szolgáltató intézmény minden szükséges információt (anamnézis, szakértői vélemények, egészségügyi dokumentáció, fejlesztési-gondozási tervek, szokásokról készített feljegyzések, kommunikációt támogató eszközök, motivációk...) átad a befogadó intézmény átmenetet támogató szakembere számára, mely a beilleszkedési folyamat szempontjából fontos lehet.

A személyes találkozás megszervezésénél figyelembe kell venni az autista személy terhelhetőségét, kommunikációs képességeit. Optimális esetben nem csak a befogadó intézményben, hanem családi és aktuális intézményi környezetben is találkozhat az átmenet támogatásáért felelős szakember az autista személlyel.

A befogadó intézményben/szolgáltatásban tett látogatások a közösséggel, a segítő teammel, környezettel és szolgáltatásokkal való ismerkedésre teremtenek lehetőséget az autista személy számára. Ezeket az alkalmakat kellő körültekintéssel szervezik meg az átmenetet támogató

szakemberek. Külön figyelmet fordítanak a befogadó közösség felkészítésére. Az intézményben töltött idő fokozatosan növekedhet.

A szakemberek megfigyelései és tapasztalatai segítik az egyén számára optimális szolgáltatási elemek kiválasztását.

A szakemberek a személyközpontú ellátás biztosítása érdekében az általános szükségletfelméréseket kiegészítik speciális, az autizmus módszertanában elfogadott mérőeszközök alkalmazásával (szociális-kommunikációs kérdőív, érzékelési profil...).

Szükséges, hogy a család támogatást kapjon ennek az új élethelyzetnek a megélésében, a változások, a felnőtté válás folyamatának elfogadásában.

Az átmenet támogatásáért felelős szakemberek fokozott figyelmet fordítanak az autizmussal élő személy számára korábban szolgáltatást nyújtó intézményben már alkalmazott, egyénre szabott augmentatív és alternatív kommunikációs eszközökre és vizuális környezeti támpontokra, megszokott, kedvelt, sikerélményt jelentő tevékenységekre. Munkatevékenység megválasztásában is fontosak ezen információk.

KIHÍVÁST JELENTŐ VISELKEDÉSEK MEGELŐZÉSE, KEZELÉSE

Alapvető annak megértése, hogy az autizmus diagnosztikus kritériumai között nem szerepelnek az önsértő, agresszív vagy destruktív viselkedések, azok alapvetően az egyén és környezet kölcsönhatásában alakulnak ki (Jordan 2007).

A környezet átalakításával elérhető egy olyan optimális szituáció megteremtése, amelyben a kihívást jelentő viselkedés nagy valószínűséggel nem fog megjelenni. (Janoch 2012, 2014)

A kihívást jelentő viselkedések háttere

Autizmusban a minőségi eltérést mutató szociális-kommunikáció és a merev, rugalmatlan viselkedésszervezés, valamint a szenzoros ingerfeldolgozás sajátosságai ahhoz vezethetnek, hogy a személy szokatlanul reagál a mindennapi életben adódó helyzetekre. Autizmusban alapvető nehézség lehet a gondolatok, érzelmek, szükségletek mindenki számára jól érthető kifejezése, illetve jelen lehetnek típusos megértési nehézségek is. Az autizmussal élő személy gyakran nem tudja pontosan elképzelni, bejósolni, mi történhet vele, ezért mindennapjait kaotikusnak, kiszámíthatatlannak élheti meg. Mindez stresszhez, szorongáshoz vezethet. Amennyiben a segítő/gondozó személyek ezt félreértik, nem értik, jelentős mértékű, fokozódó stressz alakulhat ki. A stressz következményeként kialakulhatnak kihívást jelentő viselkedések.

Az ellátó helyeknek fel kell készülniük a stressz megelőzésére és kezelésére az autizmus-specifikus feltételek, a fizikai és személyi környezet egyéni szükségletek szerinti adaptálásával.

Az autizmus-specifikus adaptáció hiánya stresszhez, szorongáshoz, és ebből fakadóan kihívást jelentő viselkedésekhez vezethet. Egy olyan szolgáltató helyen, ahol rendelkezésre állnak az autizmussal élő személyek szükségleteihez igazodó körülmények és szolgáltatást igénybe vevő személyek értik mikor, hol, milyen körülmények között, milyen aktivitásokban vehetnek részt, számos viselkedési nehézség kialakulása elkerülhető.

A kihívást jelentő viselkedések nem megfelelő kezelése további stresszhez, szenvedéshez vezet és a személy ellátásban való részvételét is veszélyeztetheti, ezért nagyon fontos a munkatársak felkészítése a megelőzés és kezelés autizmus-specifikus módszertanára.

Az autizmussal élő gyermekeket, felnőtteket ellátó intézményeknek javasolt kidolgozniuk a stressz megelőzés és kezelés helyi protokollját, mely tartalmazza a kihívást jelentő viselkedések megfigyelésének és elemzésének rendjét, pszichológus, pszichiáter vagy egyéb szakember bevonásának rendjét, a munkatársak által alkalmazandó pozitív stratégiákat, a biztonság fenntartásához szükséges gyakorlati teendőket.

Az alábbiakban kiemelünk néhány általános, a gyakorlatot segítő szempontot.

Gyakori okok a kihívást jelentő viselkedések hátterében:

- a személy a viselkedésével szeretne valamit elérni: általában azt, hogy odafigyeljenek rá, hogy valamit megkapjon, hogy valamit megtehesen,
- a személy számára kellemetlen dolgot vagy szituációt szeretne elkerülni: pl. ételt, másik ember érintését, ölelését, tömeget (pl. üzletben, járműveken) túl nehéz, vagy már megunt feladatot, játékot, zavaró látási, hallási ingert,
- testi vagy külső tényezők által kiváltott belső feszültséget igyekszik oldani (pl: hormonálisan szabályozott folyamatok, erős szorongás, frusztrált állapot),
- megszokott rutinok megváltozása, rutinok, szokások végigvitelének akadályozása,
- fokozott érzelmi állapotok, agitáltság, túlzott elvárások is okozhatnak kihívást jelentő viselkedést. (Janoch 2012, 2014)

Tennivalók kihívást jelentő viselkedéses helyzetben:

- a frusztrációt megelőző kliens megnyugtatósára törekvés pl. mentesítés társas helyzetből, egyénre szabott megnyugtató aktivitás kezdeményezése,
- a személyzet higgadtságának megőrzése, ilyen helyzetben tapasztalt munkatársak bevonása a helyzetbe,
- a kliensek és a munkatársak testi épségének megóvása,
- a környezetben található tárgyak/berendezések okozta személyi sérülések megelőzése és a tárgyi környezet megrongálásának elkerülésére törekvés.

Kihívást jelentő viselkedés esetén büntetés alkalmazása határozottan kerülendő, további feszültséget okoz a kliens számára, ami a viselkedéses nehézség fokozódásához vezet.

A kihívást jelentő viselkedéses helyzet megfigyelésével, elemzésével egy legközelebbi hasonló helyzetre fel lehet készülni a kihívást jelentő viselkedés megelőzése érdekében kidolgozott beavatkozások meghatározásával.

A kihívást jelentő viselkedések objektív leírása, feltérképezése

Első legfontosabb feladat a nemkívánatos cselekvés *megfigyelése, objektív leírása, értelmezése*:

- pontosan azt írjuk le, amit látunk (mit tesz az autista személy), viselkedéses terminusokat használunk, pontos cselekedetet írunk le,
- pontosan meg kell határozni a viselkedés releváns jellemzőit, azaz gyakoriságát, időtartamát, intenzitását,
- a viselkedés kontextusát kell vizsgálni és elemezni, azaz a megjelenés előtti környezet összetevőit, az ebben megtalálható kiváltó eseményeket, magát a cselekedetet, valamint a cselekedettel elért eredményeket, hatásokat (S.T.A.R. modell szerint),
- a kihívást jelentő viselkedést jegyzőkönyvbe kell rögzíteni. (Janoch 2012, 2014)

A kihívást jelentő viselkedésről készített jegyzőkönyvek elemzése során szükséges meghatározni az autizmussal élő személy ismeretében elérendő pozitív célviselkedést egy következő, az eddigiekben rendre problémát okozó helyzetben. Miután az elérni kívánt viselkedés meghatározásra került, elindul egy tanulási folyamat, mely során szisztematikus tanítással, szükség szerint jutalmazás mellett érjük el az eddigi viselkedés befolyásolását.

A kihívást jelentő viselkedések megelőzésének gyakorlati stratégiái:

- biztonságos környezet fenntartása, vagy a környezet újra szervezése (követelmények, elvárások csökkentése, kisebb csoportok kialakítása, csökkent zajszint, biztonságos terület ahová a személy visszahúzódhat, ha nyugtalan, vagy túlterhelt pl: saját szoba a lakóotthonban),
- megfelelő kommunikációs lehetőség biztosítása (pl. nem beszélő személy számára AAK),
- a személy felé irányuló kommunikáció adaptálása,
- a napirend újra szervezése,
- egyénre szabott vizuális támogatás bevezetése, átalakítása pl: eseménynaptár, hetirend, napirend, egyéni munkarend, munkaszervezés, időjelző,
- stresszt keltő, konfliktust kiváltó személyek, dolgok, körülmények, események eltávolítása,
- strukturálatlan idő csökkentése – minél több idő strukturált, annál jobb,
- szenzoros védelem,
- megfelelő létszámú, képzett szakember és szakszerű ellátás folyamatos biztosítása.

A kihívást jelentő viselkedések kezelésének alapelvei

A kihívást jelentő viselkedések nagy része attól válik problémássá, hogy azok nem a megfelelő körülmények között (pl: rossz helyen, rossz időben) jelennek meg, vagy az autista gyermek/felnőtt életének nagy részét töltik ki.

Megfelelően szabályozott keretek között – *hol, mikor, mennyi időn keresztül, mely személyekkel* – maradhat létjogosultsága bármely viselkedésnek. Tehát nem a viselkedést tüntetjük el, hanem problémás jellegét szüntetjük meg, megmutatjuk, milyen körülmények között tartjuk elfogadhatónak. Felhasználva az egész viselkedést vagy annak egyes elemeit, elfogadhatóvá alakítjuk, alternatív viselkedéseket tanítunk (új készségek tanítása vagy a nemkívánatos viselkedés helyett egy már létező készség alkalmazásának ösztönzése).

(Janoch 2012, 2014)

A kihívást jelentő viselkedések befolyásolására leggyakrabban alkalmazott eljárások és technikák

- A tolerancia kiépítése – Arra irányul, hogy valakivel sikeresen elfogadtassunk olyan feltételeket, környezeti ingereket, amelyeket valamilyen oknál fogva nem szívesen fogad el.
- Modellálás – Mintanyújtás a pozitív viselkedésről. Megmutatjuk, amit elvárunk az illetőtől célviselkedésként.

- Pozitív megerősítés: az adaptív viselkedések szisztematikus megerősítése.
- Terelés – Próbáljuk az autizmussal élő személyt rávenni arra, hogy más megoldást/viselkedést válasszon, ahelyett, amire készül.
- Viselkedésformálás – Már létező megnyilvánulásokra építve új, adaptív viselkedés elemeket hozunk létre.
- Kognitív stratégiák – Az autizmussal élő személy értelmi kapacitására építő megértésre támaszkodva befolyásoljuk a nemkívánatos cselekedetet, tanítunk adaptív viselkedéseket adott helyzetben.
- Alternatív viselkedések tanítása – Új készség tanítása vagy egy már létező készség alkalmazásának ösztönzése a nemkívánatos viselkedés helyett.
- A nemkívánatos viselkedés elhagyásának ösztönzése – Azt jutalmazzuk, ha az autizmussal élő személy egy meghatározott időszakban vagy egy meghatározott helyszínen nem produkálja addigi nemkívánatos viselkedését. Közben ösztönözzük a helyes viselkedésformák megjelenését az adott helyzetben pl. vizualizált szabállyal.
- Társas helytelenítés – Sokszor hasznos, ha az autizmussal élő személy megtapasztalja azt a környezetében élők reakcióiból, hogy problémás, ami tesz. Ezt a technikát elsősorban jó értelmi képességű személyeknél alkalmazhatjuk, akiknél pl. egy megbámulás hatására igény lehet arra, hogy megpróbáljon változtatni furcsa viselkedésén. (Janoch 2012, 2014)

Jelenleg nem tudunk olyan gyógyszeres terápiáról, amely célzottan az autizmus befolyásolására alkalmas, így helyettesíthetné az autizmus-specifikus beavatkozást. A gyógyszeres terápia alkalmazása tehát a legtöbb esetben csak a fejlesztés feltételeit hivatott megteremteni. (Janoch 2012, 2014)

A MINŐSÉGI AUTIZMUSSPECIFIKUS ELLÁTÁS KRITÉRIUMRENDSZERE

(Alapja: az Autism Education Trust (UK) minőségügyi standardjai:

https://www.autismeducationtrust.org.uk/sites/default/files/2022-01/School-Standards-Framework_T-HUB-Sc-Mt_0.pdf) és a

Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhatal Nonprofit Kft. Nyolc Pont projekt keretében kidolgozott

Önértékelési Szempontrendszer - Szociális alapszolgáltatások - támogató szolgáltatás, nappali ellátás keretében működő

intézmények: <https://infobazis.aosz.hu/tamogatasi-modszerek/onertekelesi-szempontrendszerek>)

Az alábbi kritériumrendszer összegzi mindazokat a szempontokat, melyek a korábbi fejezetekben megjelentek, hogy egységes eszközt nyújtson az ellátások minőségének monitorozásához.

A kritériumrendszer célja, felhasználásának módja

A kritériumrendszer az autista személyek szükségleteinek megfelelő szolgáltatás szervezésének szakmai irányvonalait tartalmazza:

- kiindulópontot jelent egy új szolgáltatás tervezéséhez,
- segítséget nyújt a működő szolgáltatások minőségi színvonalának meghatározásához, a fejlesztési szükségletek körvonalazásához.

A kritériumrendszer 3 területre bontva tartalmazza a szociális alapszolgáltatás szervezésének autizmus-specifikus szükségleteit, követelményeit, szempontjait:

- igénybe vevő személy szükségletei,
- környezet kialakítása,
- személyzet.

Az egyes területeken felsorolt követelmények szolgáltatónál történő megvalósulási szintje teljesül, részben teljesül, nem teljesül kategóriákba sorolható X-szel jelölve.

Egy adott követelmény/szempont teljesülését a szolgáltató alátámaszthatja:

- rendelkezésre álló dokumentumokkal,
- személyes beszámolókkal (igénybe vevő személy, család, szakember) és az
- ellátás helyszínén történő bemutatással (helyszíni szemle).

Ha egy követelmény esetén többdimenziós felsorolás jelenik meg és az adott szolgáltatónál nincs meg teljeskörűen a felsorolás minden eleme, akkor a részben teljesül kategória alatt szükséges X-et elhelyezni és a megvalósulási szinteket jelző oszlopoktól jobbra található oszlopban (alátámasztó dokumentum/eszköz/körülmény megnevezése, vagy személyes beszámoló, vagy helyszíni bemutatás) jeleníthető meg, hogy konkrétan melyik elem áll rendelkezésre és melyik nem.

Ha egy követelmény átfogó, általános szempontot jelenít meg ott jobbra az utolsó oszlopban nem szükséges átfogó, teljes körű leírást adni, elegendő alátámasztó körülményként személyes beszámolót (szakember, család, igénybe vevő személy) vagy helyszíni bemutatást megjeleníteni.

Az egyes területekhez tartozó szempontrendszerek végén összesítési lehetőség áll rendelkezésre, ahol az adott szolgáltató összesíti az egyes megvalósulási szintek oszlopában elhelyezett X-eket. Így nyomon követhető területenként, hogy mennyi követelmény teljesül, részben teljesül vagy nem teljesül a szolgáltatónál.

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT		Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
IGÉNYBE VEVŐ SZEMÉLY SZÜKSÉGLETEI					
1.	Az ellátás megkezdése előtt a szolgáltató információt gyűjt az igénybe vevő személyről a személytől, családjától, előző ellátó intézménytől (portfólió, átvezetési terv).				
2.	A tevékenységszervezés fókuszában az igénybe vevő személyek képességeinek megőrzése, fejlesztése és a lehető legmagasabb szintű önállóság, életminőség és jóllét elérése áll.				
3.	Biztosított az igénybe vevő személy számára a rendszeres, mindennapi tevékenykedés (tanulás, munka, társas és önálló szabadidő, mozgás, önellátás) társadalmilag elfogadható, életkornak, képességeknek megfelelő, változatos, szervezett napi aktivitásokkal.				
4.	Hangsúlyosan megjelennek az önállóság fejlesztésének elemei (pl. öltözködés, fogmosás, mosdás), önálló feladatvégzés és szabadidő eltöltése, házimunkák.				
5.	Hangsúlyosan megjelenik a kognitív készségek felmérése és fejlesztése, mint a saját és mások szándékainak, érzelmeinek felismerése, problémamegoldás, általánosítás, válogatás, egyeztetés, főfogalom alá rendezés stb.				
6.	A tevékenységek vizuálisan jól szervezettek: jól értelmezhető hogyan végezhető el az aktivitás (pl. alaplapon, folyamatábrák, a feladatvégzés irányának jelzése).				
7.	Az igénybe vevő személyek használnak egyénre szabott vizualizált napirendet (tárgyas, képes vagy írott szimbólumok).				
8.	Az egyéni igényeknek, képességeknek megfelelő idői struktúra van (az idő hossza, az egyes feladatok hosszúsága és az önálló/instruált feladatok szekvenciális váltakozása).				
9.	Biztosítottak választási lehetőségek (tárgyak, tevékenységek között), az igénybe vevő személy szükségleteit, igényeit figyelembe vevő támogatott döntési helyzetek.				
10.	Vannak olyan tevékenységek, melyek sikert és kompetencia élményt nyújtanak az igénybe vevő személynek.				

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT		Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
11.	A fejlesztés során építenek az igénybe vevő személyek preferenciáira, erősségeire, érdeklődésére. Ez megjelenik a tevékenységekben és eszközökben.				
12.	Nagy hangsúlyt fektetnek a társas megértés, társas együttműködés és kölcsönös kommunikáció támogatására.				
13.	Biztosított az igénybe vevő személy szociális, kommunikációs készségeinek célzott, tervszerű fejlesztése, szükség szerint az augmentatív és alternatív kommunikációs (AAK) eszközök egyénre szabott használata.				
14.	Elérhetőek az igénybe vevő személy számára használható egyénre szabott autizmuspecifikus kommunikációs eszközök (tárgyas, képes kommunikációs eszközök, információs és kommunikációs technológiai – IKT – eszközök alkalmazásai).				
15.	Alkalmaznak autizmuspecifikus felmérő és tervező eszközöket, egyéni fejlesztési terveket dolgoznak ki, melyeket rendszeresen (legalább évente) értékelnek pl. szenzoros reakciók, kommunikáció, társas készségek, önállóság, önellátás, önkiszolgálás, munka-készségek, szabadidő, motorikus készségek, adaptív viselkedés területein.				
16.	Biztosított a felkészítés közösségi programokon történő részvételre, igény esetén lehetőség van más aktivitásra.				
17.	A szolgáltató támogatja az igénybe vevő személy társas helyzetekben történő részvételét, stratégiákat tanít a visszaélések, zaklatás, abúzus felismerésére, jelzésére, elkerülésére.				
18.	A szolgáltató segítséget nyújt külső szolgáltatások pl. sport, kulturális, szabadidős programok igénybevételére.				
19.	A család és az érintett személy lehetőséget kap arra, hogy javaslattal éljen a fejlesztési célok meghatározásában és a szolgáltatási elemek kiválasztásában.				
20.	Folyamatos a partneri együttműködés, kapcsolattartás a családdal.				
21.	Egyéni motivációs eszközöket alkalmaznak az igénybe vevő személy érdeklődését figyelembe véve a rugalmasság fokozása, nehezített helyzetek kezelése, egyéni erőfeszítések támogatása érdekében: természetes jutalmazás, direkt tárgyi/tevékenységgel történő jutalmazás.				
22.	Biztosított a szabadidő érdeklődésnek, életkornak, társadalmi normáknak megfelelő eltöltése (zárt				

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT		Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
	végű, látványból érthető eszközök pl. puzzle, logikai játékok, válogatott számítógépes játékok), változatos aktivitások közötti választás lehetőségével (vizuális támogatás és/vagy a tevékenységet szervező szakember mellett) autizmusbarát szabadidős eszközökkel, aktivitásokkal.				
23.	Az igénybe vevő személyeknek az intézmény szervezésében, autizmus-specifikus támogatás mellett, lehetőségük van tipikusan fejlődő kortársakkal való közös tevékenységekben való részvételre.				
24.	Biztosítottak a képességeknek, életkornak megfelelő módon szervezett értelmes és hasznos munkatevékenységek (munkarend, munkaszervezés, vizuális támogatás a munkafolyamathoz).				
25.	Biztosítottak az igénybe vevő személy testi, lelki egészségének megőrzéséhez szükséges személyi, módszertani feltételek, eszközök, aktivitások (pl. mozgás, gyógytorna, mentálhigiénés támogatás).				
26.	Biztosított az igénybe vevő személyek számára partnerkapcsolat, nemiség, szexualitás megélésének támogatása.				
27.	Az igénybe vevő személynek lehetősége van az őt megterhelő helyzetből történő kilépésre (külön helyiség, megnyugtató aktivitás).				
28.	Az autizmus-specifikus eszközök használatának lehetősége, igény szerint, kiterjed minden színtérre (pl. otthon).				
29.	Az igénybe vevő személy képes élni jogaival (szükségletek-, igények kifejezése, választási-, döntési helyzetek támogatása).				
30.	Az igénybe vevő személlyel kötött szerződés csak akkor kerül felmondásra a szolgáltató részéről, ha az ellátásban az igénybe vevő személy az autizmus-specifikus feltételek biztosítása mellett sem tud részt venni.				
31.	A családdal, a lakhatást biztosító szolgáltatóval, az igénybe vevő személy szállításában közreműködő támogató szolgálat munkatársaival történő rendszeres együttműködés, információcsere szervezése megvalósul, amely a kölcsönös információáramlás formájának, tartalmának közös megtervezésén alapul.				
ÖSSZESEN					

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT		Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
KÖRNYEZET KIALAKÍTÁS – Az autizmus szempontú infokommunikációs akadálymentesség					
1.	A szolgáltatói épület megfelelően megközelíthető, egyértelmű vizuális támogatást nyújt az épületbe való bejutással kapcsolatos teendőkről (pl. kaputelefon, csengő használata).				
2.	Biztosítottak vizuális környezeti támpontok, a térben és időben történő eligazodást segítő eszközök – jelek, piktogramok, eligazító táblák, térfunkciók szerinti elkülönülés, időmérők.				
3.	A környezet strukturált, funkcionális, minőségi, esztétikus, zavaró ingerektől mentes.				
4.	A környezetben jól szervezett térstruktúra van: az egyes terek szétválnak funkció szerint és annak megfelelően berendezettek, a határok világos fizikai jelzésekkel jól láthatók.				
5.	Jól elkülönülő színű, esztétikus, minta nélküli falak, burkolatok, berendezési tárgyak állnak rendelkezésre.				
6.	A burkolatok és a beépített egyéb anyagok könnyen tisztán tarthatók, jó minőségűek.				
7.	Két helyiség között a padlóburkolat átfutó, akadálymentes.				
8.	A közlekedő sáv jelölése a burkolatban megoldott az épületen belül és kívül.				
9.	Biztosított a veszélyes területek, eszközök, anyagok elzárása.				
10.	Az épületen belüli és kívüli terek, helyiségek funkció szerinti használata jól áttekinthető.				
11.	Rendelkezésre állnak egyedül, kisközösség-ben és csoportosan használható helyiségek.				
12.	Az eszközök tárolási helye eltakarható, csak az aktuális tevékenységhez szükséges eszközök láthatóak.				
13.	Szabályozhatóak, biztonságosak a gépészeti megoldások (fűtés, állítható hőfokú melegvíz, szellőzés, füstjelző).				
14.	Biztosított az elvonulási lehetőség (pihenőszoba, szenzoros szoba).				
15.	A szenzoros nehézségeket figyelembe veszik: az erős hanghatások csökkentése szigeteléssel, szőnyegekkel, fülvédővel, vizuális túlterhelés elkerülése minta nélküli padlókkal, falakkal, burkolatokkal; erős napfény elleni védelemmel, anyag- és formaállandóság, kerülve a nem funkcionális díszítést, pasztellszínek használata, szagmentesítés szellőzés biztosításával, a közvetlen hőhatás elleni védelem pl. padlófűtéssel.				

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT		Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
	Biztosított a zavaró szenzoros ingerek elleni védelem és az ingerkereső személyek számára a számukra fontos, érdekes ingerek is.				
16.	A személyes tárgyak, eszközök biztonságos tárolása megoldott. A tárolás helye az autista személy számára érthető módon van jelezve.				
17.	A külső és belső tér egyaránt biztonságot nyújt (pl. kívülről is nyitható ajtók, biztonsági záras bejárat, konnektorvédő, a bútorok/berendezések stabilak, rögzítettek, lekerekítettek, biztonsági üvegfelületek, zárható szekrények a potenciálisan veszélyes eszközök/anyagok tárolására, védőruházat szükség esetén).				
18.	A vizesblokkok kialakítása esztétikus, funkcionális, a szaniterek strapabíróak, jól használhatók, kapaszkodók állnak rendelkezésre, a zuhanyzás helyett rendelkezésre áll kádás fürdési lehetőség is.				
19.	Az étkezéshez egyszerű, de jó minőségű, szükség esetén speciális tányérok (pl. felhajló peremű, törhetetlen), poharak és evőeszközök (pl. görbített kanál) biztosítottak.				
20.	Megoldott a természetes és szabályozható megvilágítás, külső árnyékolás, helyi megvilágítás munkaasztaloknál. Kerülik a vibráló (neon) megvilágítást.				
21.	A tevékenységek végzéséhez megfelelő nagyságú tér áll rendelkezésre, az átlagosnál szélesebbek a folyosók.				
22.	Az asztalok székek mérete, kialakítása lehetővé teszi a kényelmes, kulturált használatukat.				
23.	A bútorok, berendezési tárgyak jó minőségűek, fokozott igénybevételre tervezettek, időtállóak, rögzítettek, lekerekítettek.				
24.	Megfelelő tokméretűek és kilincsmagasságúak a fémtokos ajtók. Az ajtók nem nyílnak egymásra és a menekülési útirányba, könnyen és csendesen nyithatók és zárhatóak.				
25.	A helyiségek ajtaján felirat és kép is jelzi a funkciót. A helyiségben folytatható tevékenységeket hívóképek jelzik. Az eszközök helyét mind a saját, mind a közös tér tárolóin, bútorain képek jelzik.				
26.	Rendelkezésre áll a vizuális segédeszközök készítéséhez az infrastruktúra (pl. számítógép, színes nyomtató, lamináló gép, fólia, videokamera, Boardmaker vagy képszerkesztő szoftver) és informatikai szaktudás.				

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT	Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
ÖSSZESEN				

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT	Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
SZEMÉLYZET				
1. Biztosított az autizmuspecifikus felkészítés, továbbképzés.				
2. Van belső tudásmegosztás, team munka.				
3. A szolgáltató igénybe vesz külső szakértőt rendszeres látogatások/szupervízió formájában.				
4. Biztosított a korszerű szakirodalomhoz való hozzáférés a személyzet számára.				
5. A személyzet körében mindenki részt vett autizmuspecifikus képzési programon, rendezvényen.				
6. A kiscsoportos aktivitások szervezésénél figyelembe veszik, hogy a résztvevők egymás zavarása nélkül képesek legyenek együttműködni vagy egymás mellett tevékenykedni.				
7. A tevékenységszervezés és a segítségnyújtás fókuszában az igénybe vevő személyek képességeinek megőrzését, fejlesztését és a lehető legmagasabb szintű önállóság, életminőség és jóllét elérését tartják.				
8. Biztosított a személyzet testi-, lelki egészség megőrzéséhez szükséges mentálhigiénés támogatás.				
9. Biztosított a kommunikációra ösztönző légkör és környezet.				
10. Megfelelő arányú, autizmusban képzett, tapasztalt személyzet áll rendelkezésre a kiscsoportos foglalkozások folyamatos felügyeletéhez, személyi segítségéhez, egyéni helyzetek biztosításához: 6 fő igénybe vevőnként legalább 1 fő autizmusban képzett és gyakorlott felsőfokú végzettségű munkatárs áll rendelkezésre és 2 fő gondozó munkatárs (2:1 igénybe vevő:szakember arány).				
11. Alkalmaznak autizmuspecifikus, egyénre szabott szociális-kommunikációs fejlesztő módszereket: pl. Énkönyv, Napló, videómodell, elmeolvasás tanítása, szociális készségfejlesztő				

SZÜKSÉGLET/ KÖVETELMÉNY/ SZEMPONT		Nem teljesül NT (X)	Részbe n teljesül RT (X)	Teljesül T (X)	Alátámasztó dokumentum/ eszköz/körülmény megnevezése vagy személyes beszámoló vagy helyszíni bemutatás
	csoport (pl. babzsákos fejlesztő program), szociális történetek.				
12.	Van mód az erőforrások rugalmas átcsoportosítására pl. kihívást jelentő viselkedés esetén.				
13.	A kihívást jelentő viselkedések esetében a beavatkozás tervezésénél nagy hangsúlyt helyeznek a megelőzésre, egységes eljárásrendre, sikeres kezelésre.				
14.	Kihívást jelentő viselkedések esetén a viselkedés jegyzőkönyvezésével térképezik fel az okokat és tervezik meg a megelőzés, beavatkozás folyamatát.				
15.	A szakemberek a támogatás során kognitív-viselkedésterápiás eljárásokat alkalmaznak pl. formázás, láncolás, promptok, pozitív megerősítés, szociális történetek, viselkedéssel forgatókönyvek és szabályok.				
ÖSSZESEN					

HIVATKOZÁSOK

Autizmussal Élők Jogi Chartája www.aosz.hu

Atkinson et al.: (1994) Pszichológia. Osiris-Századvég, Budapest. p.402

Beaver, C. : "Designing environments for children and adults on the autism spectrum." *Good Autism Practice (GAP)* 12.1 (2011): 7-11.

Clements, J., Zarkowska, E. (2007) Viselkedésproblémák és autizmus spektrum zavarok (Kapocs. Budapest)

Davies, J., Romualdez, A. M., Pellicano, E., & Remington, A. (2024). Career progression for autistic people: A scoping review. *Autism*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/13623613241236110>

2026. Az Egészségügyi Minisztérium egészségügyi szakmai irányelve az autizmusról/autizmusspektrum-zavarokról Egészségügyi Közlöny LXXVI. ÉVFOLYAM 13. szám https://jog.gov.hu/files/AGAZATI_KOZLONY/EGESZSEGUGYI_KOZLONY/2026/13/EGK_2026_013.pdf letöltés ideje: 2026.08.22.

Győri M. (2012): *A neurokognitív fejlődési zavarok viselkedésgenetikája*. In: Bereczkei Tamas es Hoffmann Gyula, szerk., Gének, gondolkodás, személyiség. Bevezetés a humán viselkedésgenetikába. (Budapest Akadémiai. p. 237-273.)

Howlin, P. (2001) *Autizmus Felkészülés a felnőttkorra* Kapocs Kiadó Budapest

Howlin, P. & Magiati, I. (2017) Autism spectrum disorder: outcomes in adulthood. *Curr Opin Psychiatry* 2017, 30:000–000; Volume 30 _ Number 00

Jordan, R.(2007) *Autizmus társult értelmi sérüléssel* (Kapocs Kiadó, Budapest)

Janoch, M.: *Hogyan? Útmutató füzet autizmussal élő emberek problémás viselkedéseinek értelmezéséhez, megváltoztatásához* (Budapest, Kapocs, 2014.)

Janoch, M.: *Problémás viselkedések megelőzése és kezelése autizmus spektrum zavarokban* (Budapest, Kapocs, 2012.)

Kommunikációs Mátrix (Communication Matrix Rowland, 1996, 2010)

Mesibov, G. B. – Shea, V. – Schopler, E.: *Az autizmus spektrum zavarok TEACCH szemléletű megközelítése* (Budapest, Kapocs, 2008.)

Stefanik Krisztina, Prekop Csilla (2015) *Autizmus spektrum zavarok* In: Balázs Judit, Miklósi Mónika szerk. A gyermek- és ifjúkor pszichés zavarainak tankönyve p. 61-68. (Simmelweis Kiadó, Budapest)

Pandura A. szerk.: *Segédlet a közszolgáltatások egyenlő esélyű hozzáféréseinek megtervezéséhez című dokumentum 1.8 pontja: Szolgáltatásszervezés autisták szempontjából.* (FSZK, 2009.)

182/2008. (VII.14) Kormányrendelet az országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII.20) Kormányrendelet módosítása

Szakértői anyag a fogyatékos emberek számára tartós bentlakást nyújtó intézményrendszer átalakításához (Kézenfogva Alapítvány 2008. szeptember)

www.esoember.hu/index.php?option=com_docman&task=doc. utolsó letöltés: 2010. december.9.

SCQ (Szociális Kommunikációs Kérdőív, Rutter, Bailey, Lord 2003).

The TEACCH Transition Assesment Profile, Mesibov et al 2007

Önértékelési Szempontrendszer: Autizmuspecifikus ellátást biztosító intézmények és szakemberek számára – a Szociális alapszolgáltatások {szociális tv 57. § (1)} – támogató szolgáltatás, nappali ellátás keretében működő intézmények (FSZK 2015)

Quill, K. A.: *Tedd, nézd, hallgasd, mondd – Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára* (Budapest, Kapocs, 2009.)

Vineland Adaptive Behavior Scales. Second edition, Sparrow, Cicchletti, Balla, 2008, hiv. Sparrow, 2011

AJÁNLOTT IRODALOM

- Attwood, T.: *Az Asperger-szindróma kézikönyve* (Budapest, Animus, 2015.)
- Bognár, V. (szerk.): *Láthatatlanok – Autista emberek a társadalomban* (Budapest, Scolar, 2010.)
- Clements, J. – Zarkowska, E.: *Viselkedés problémák és autizmus spektrum zavarok* (Budapest, Kapocs, 2007.)
- Dénesné Spitzer É. szerk. Foglalkozunk vele! Fókuszban az autizmussal élő emberek munkavállalása. (Aura Egyesület, Budapest. 2010.)
- Dunn Buron, K. – Curtis, M.: *A csodálatos 5-pontos skála, gyerekek, serdülők és felnőttek számára – A társas viselkedés és az önkontroll összefüggésének tudatosítása a nevelésben* (Szentendre, Geobook, 2016.)
- Fleming, E.: Szobatisztaság és autizmus – Útmutató segítőknek (Szentendre, Geobook, 2018.)
- Frith, U.: *Autizmus – A rejtély nyomában* (Budapest, Kapocs, 1991.)
- Gray, C.: *Rajzbeszélgetések – Beszélgetések rajzos illusztrációja autizmussal élők és más hasonló, kommunikációjukban akadályozott gyermekek, fiatalok, felnőttek tanításához és a velük való hatékony társalgáshoz* (Szentendre, Geobook, 2015.)
- Giddan, J.-Giddan, N.: Európai farmközösségek autizmussal élő emberek számára (Fogyatékosok Esélyegyenlősége Közalapítvány, Budapest 2004.)
- Howlin, P. – Baron-Cohen, S. – Hadwin, J.: *Miként tanítsuk az elme olvasását autizmussal élő gyermekeknek?* (Budapest, Kapocs, 2005.)
- Howlin, P.: *Autizmus – Felkészülés a felnőttkorra* (Budapest, Kapocs, 2001.)
- Janoch, M.: *Hogyan? Útmutató füzet autizmussal élő emberek problémás viselkedéseinek értelmezéséhez, megváltoztatásához* (Budapest, Kapocs, 2014.)
- Janoch, M.: *Problémás viselkedések megelőzése és kezelése autizmus spektrum zavarokban.* (Budapest, Kapocs, 2012.)
- Jáspér, É. – Kanizsai-Nagy, I.: *Autizmusspecifikus támogatott foglalkoztatás – Módszertani kézikönyv* (Budapest, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, 2011.)
- Jones, G. – Hurley, E.: *Az autizmusellátás helyes gyakorlata – Autizmus–Boldogság–Jólét* (Szentendre, Geobook, 2018.)
- Jordan, R.: *Autizmus társult értelmi sérüléssel* (Budapest, Kapocs, 2007.)
- Kiss Gy. – Tóth, K. – Vigh, K.: *Szociális történetek I.* (Budapest, Kapocs, 2004.)
- Kiss Gy. – Tóth, K. – Vigh, K.: *Szociális történetek II.* (Budapest, Kapocs, 2007.)
- Krausz K. szerk.: Foglalkozunk vele! Fókuszban az autizmussal élő emberek szociális ellátása (Aura Egyesület, Budapest, 2010.)
- Lawson, W.: *Szexualitás és autizmus* (Szentendre, Geobook, 2013)
- Mesibov, G. B. – Shea, V. – Schopler, E.: *Az autizmus spektrum zavarok TEACCH szemléletű megközelítése* (Budapest, Kapocs, 2008.)
- Moor, J.: *Hogyan játszunk és tanulunk autista gyerekkel? Ötletek, tapasztalatok szülőknek és nevelőknek* (Budapest, Animus, 2010.)

- Notbohm, E.: *Tíz dolog, amit minden autizmussal élő gyermek szeretné, ha tudná* (Budapest, AOSZ, 2009.)
- Nyitrai I. szerk.: *Dolgozók az Aktív Műhelyben* (Kézenfogva Alapítvány, Budapest, 2007)
- Peeters, T.: *Autizmus – Az elmélettől a gyakorlatig* (Budapest, Kapocs, 1998.)
- Powell, A.: *A harag megértése – Autizmus* (Szentendre, Geobook, 2018.)
- Quill, K. A.: *Tedd, nézd, hallgasd, mondd – Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára* (Budapest, Kapocs, 2009.)
- Sacks, O.: *Antropológus a Marson* (Budapest, Osiris, 1999.)
- Sainsbury, C.: *Marslakó a játszótéren – Hogyan értsük meg az Asperger-szindrómás iskolásokat?* (Budapest, AOSZ–Szentendre, Geobook, 2011.)
- Schopler, E. (szerk.): *Életmentő kézikönyv szülőknek* (Budapest, Kapocs, 2002.)
- Speirs, F.: *Ö.T.V.E.N. Önismeret, Társas Viselkedés és Egészségnevelés – Oktatási program autizmussal élő tanulók számára* (Szentendre, Geobook, 2014.)
- Stefanik, K. – Prekop, Cs.: „Autizmus spektrum zavarok” In: Balázs, J. – Miklósi, M. (szerk.): *A gyermek- és ifjúkor pszichés zavarainak tankönyve* (Budapest, Semmelweis, 2015, 61–68.)
- Szaffner, É. – Gosztonyi N.: *Miért sírnak az emberek olyankor, ha örülnek? Szociális történetek autizmussal élő gyermekek számára* (Szentendre, Geobook, 2015.)
- Vermeulen, P.: *Az autizmus, mint kontextusvaktság* (Szentendre, Geobook, 2014.)
- Volkmar, F. R. – Wiesner, L. A.: *Az autizmus kézikönyve – Amit minden szülőnek, családtagnak és tanárnak tudnia kell* (Budapest, AOSZ–Szentendre, Geobook, 2013.)
- MTA-ELTE Autizmus Szakmódszertani Kutatócsoport (MASZK) (2020) *Hazai összkép az autizmussal élő személyek és családjaik helyzetéről, életminőségéről – MASZKOLATLANUL* (Budapest, MASZK)
- Havasi Ágnes, Szívós Zsanett, Mészáros Anna, Fábián Anna, Rózsás-Solymosi Eszter: *Úgy csináltam, ahogy a fiú a videón – videómodellálás a gyakorlatban* (Gyógypedagógiai szemle, 46 (3))
- Fletcher-Watson, S., & Happé, F. (2020). *Autizmus- új bevezetés a pszichológiai elméletekbe és vitákba* (Nemzetközi Fogyatékoságügyi- és Szociálpolitikai Központ Közhasznú Nonprofit Kft.)

AJÁNLOTT WEBOLDALAK

Magyar nyelven:

www.aaksni.hu

www.aosz.hu

www.autizmus.hu

www.autpont.hu

Angolul:

www.autismeurope.org

www.nas.org.uk

www.pecs.org.uk

www.teacch.com